

Videi nodarītā kaitējuma tiesiskā regulējuma izmaiņas Eiropas Savienības tiesību ietekmē

The Changes of the Legal Regulation of the Environmental Damage under the Impact of European Union Law

Laura Rozenberga

LU Juridiskā fakultāte

Civiltiesisko zinātņu katedras doktorante

E-pasts: laura.rozenberga@vvd.gov.lv, tālrunis: 67084204

Raksts veltīts videi nodarītā kaitējuma jēdzienam, atlīdzināšanas metodēm un procedūrai Latvijā pēc direktīvas 2004/35/EK (par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu) ieviešanas, un rakstā analizētas tiesiskā regulējuma galvenās izmaiņas. Direktīvas ietekmē kaitējuma videi jēdziens tiek attiecināts vienīgi uz būtiskām nelabvēlīgām sekām vidē. Ir ieviestas jaunas kaitējuma atlīdzināšanas metodes, kuras nebalstās uz grūto uzdevumu novērtēt kaitējumu naudas izteiksmē, bet kuras paredz atjaunot bojātos dabas resursus vai radīt tiem līdzvērtīgas vai alternatīvas dabas vērtības. Dažos aspektos Latvija ir papildinājusi direktīvas režīmu, piemēram, neierobežojot kaitējumu videi tikai ar noteiktām profesionālām darbībām. Tāpat padomju tiesību ietekmē saglabāts takses jēdziens, kas ir noteikta un normatīvā kārtā apstiprināta dabas resursa vērtība naudas izteiksmē.

Atslēgvārdi: dabas resursi, videi nodarītais kaitējums, videi nodarītā kaitējuma novēršana un atlīdzināšana, neatliekamie un sanācijas pasākumi.

Satura rādītājs

<i>Ievads</i>	149
<i>1. Videi nodarītā kaitējuma tiesiskā regulējuma izstrādes pirmsākumi un iemesli</i>	150
<i>2. Kaitējuma videi jēdziens un robežas</i>	151
<i>3. Videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšana</i>	153
<i>4. Kaitējuma videi novēršanas procesuālā kārtība</i>	154
<i>Kopsavilkums</i>	155
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	156
<i>Atsauces</i>	156
<i>Summary</i>	157

Ievads

Latvijā 2006. gada 2. novembrī tika pieņemts Vides aizsardzības likums, kurš aizstāja 1991. gadā pieņemto likumu „Par vides aizsardzību”. Viens no galvenajiem iemesliem jauna „jumta likuma” pieņemšanai vides aizsardzībā bija nepieciešamība pārņemt Eiropas Savienības (ES) 2004. gada 21. aprīļa direktīvas 2004/35/EK par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu¹

(turpmāk – Direktīva) prasības. Ar 2007. gada 30. aprīli (Direktīvas ieviešanas termiņš) stājas spēkā Vides aizsardzības likuma VI nodaļa, kas regulē atbildību par videi nodarīto kaitējumu un ienes daudz būtisku jauninājumu salīdzinājumā ar iepriekš spēkā esošo likumu „Par vides aizsardzību”. Svarīgākās izmaiņas, kas Latvijā radušās videi nodarītā kaitējuma jomā Eiropas Savienības tiesību ietekmē, sīkāk analizētas šajā rakstā.

1. Videi nodarītā kaitējuma tiesiskā regulējuma izstrādes pirmsākumi un iemesli

Videi nodarītā kaitējuma (jeb kaitējuma videi) tiesiskajam regulējumam nav senas vēstures ne Latvijā, ne citās ES valstīs. Tikai XX gadsimta 80. gadu beigās ES valstis sāk pievērsties videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas problēmām, jo Eiropā ir konstatēts daudz vēsturiski piesārņotu vietu, kā arī pēdējās desmitgadēs dramatiski palielinājušies bioloģiskās daudzveidības zudumi.

Kopumā šajā periodā Eiropā valda viedoklis, ka ir nepieciešams regulēt un atlīdzināt videi nodarīto kaitējumu. Tiesiskais regulējums tiek iekļauts vides tiesību likumos, bet paralēli tam valstis jautājumos par kaitējumu videi turpina balstīties uz civillikumiem. Anglosakšu tiesību sistēmas valstīs precedenti deliktu jomā tiek attiecināti arī uz videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu, cik tas ir iespējams².

Vācijā 1990. gadā pieņēma Vides atbildības likumu (*Umwelthaftungsgesetz*), kura pielikumā bija noteiktas 96 iekārtas ar potenciāli kaitīgu ietekmi uz vidi, un iekārtas operatoram iestājās atbildība neatkarīgi no vainas³ par katru zaudējumu, kas radās iekārtas darbības vai bezdarbības dēļ. Iekārtas, kuras nebija minētas šajā sarakstā, bija pakļautas atbildībai pēc Vācijas Civill kodeksa.⁴ Vides atbildības likums aizsargāja vidi un personu intereses tikai pret dažiem pārkāpuma veidiem – pret piesārņojumu no ķīmiskām vielām, vibrācijas, trokšņa, spiediena, radiācijas, tvaikiem un karstuma, kas ietekmē zemi, gaisu vai ūdeni.⁵ Vides atbildības likums tomēr neņēma vērā neekonomiskos zaudējumus videi, kurus nevar novērtēt ar komerciālām metodēm un kuri bieži vien pārsniedz bojātā dabas resursa vērtību, kura atlīdzināšanu nosaka Civill kodekss.⁶

Dānijā 1994. gadā tika pieņemts likums Nr. 225 „Par atbildību par kaitējumu videi”, kas tika definēts kā privāttiesību likums. Līdzīgi kā Vācijā šī likuma pielikumā bija saraksts, kurā uzskaitītās rūpnieciskās un citas darbības bija pakļautas atbildības neatkarīgi no vainas režīmam, bet pārējo darbību radītais kaitējums – uz vainu balstītas atbildības režīmam. Atbildīgai personai bija pienākums maksāt kompensāciju par kaitējumu videi, tomēr kompensācijas summa nevarēja pārsniegt dabas resursa ekonomisko vērtību.⁷

Francijā īpašs normatīvais akts par kaitējumu videi netika pieņemts, bet videi nodarītā kaitējuma gadījumā tika piemērotas Francijas Civill kodeksa normas.⁸

Daudzos gadījumos atbildība par videi bistamām darbībām tika identificēta ar atbildību par videi nodarīto kaitējumu. Uzsvars tika likts uz pārkāpuma izdarīšanas veidu, nevis objektu, tāpēc īpašuma bojāšana un veselības traucējumi nepamatoti kļūst par kaitējumu videi tādā pašā mērā kā kaitējums dabas resursiem. Šādam tiesiskam regulējumam nebūtu nākotnes.

Kopumā ES valstīs tiek atzīts, ka atbildība par kaitējumu videi ir civiltiesiska atbildība, tomēr tā savā klasiskā izpausmē nav piemērota videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanai šādu iemeslu dēļ:

- 1) kaitējuma apmērs īpašumam tiek aprēķināts, par pamatu ņemot īpašuma tirgus vērtību, savukārt dabas resursa ekoloģiskā vērtība tikai daļēji ietilpst vai

vispār neietilpst tirgus vērtībā, tādējādi netiek panākts adekvāts ekoloģiskās vērtības atlīdzinājums;⁹

- 2) kaitējums var tikt nodarīts gan īpašumā esošiem, gan īpašumā neesošiem dabas resursiem. Kaitējums īpašumā neesošiem dabas resursiem drīzāk aizskar kolektīvas, nevis individuālas intereses, tāpēc atsevišķi indivīdi nevar pierādīt tiesiskas un pamatotas intereses esamību, lai vērstos ar prasību par kaitējuma atlīdzināšanu tiem dabas resursiem, kuri neatrodas kādas personas īpašumā;
- 3) ja dabas resursu īpašnieks nevēlēsies atjaunot bojātos dabas resursus, ne valstij, ne sabiedrības pārstāvjiem nebūs tiesību prasīt personas privātā īpašumā esoša kaitējuma novēršanu, lai gan sabiedrības intereses būs aizskartas.¹⁰

Šie iemesli arī bija noteicošie jauna tiesiskā režīma izstrādes uzsākšanai ES. Latvija kā ES dalībvalsts pārņēma Direktīvas prasības nacionālajos normatīvajos aktos.

2. Kaitējuma videi jēdziens un robežas

Līdz Direktīvas pārņemšanai Latvijā kaitējums videi tika definēts kā vides izmaiņu radīšana, kas var nodarīt kaitējumu cilvēka veselībai un drošībai, bioloģiskajai daudzveidībai, dabas resursiem un dabas mantojumam (likuma „Par vides aizsardzību” 53. p.). Lai gan definīcija bija plaša un faktiski ietvēra jebkuras negatīvas izmaiņas vidē, praksē kaitējums videi tika vērtēts vien atsevišķas reizes.¹¹ ES tiesību ietekmē kaitējuma videi jēdziens piedzīvoja būtiskas izmaiņas.

Direktīvas preambulas 3. punktā norādīts, ka Direktīvas mērķi – izveidot kopīgu sistēmu, lai par saprātīgām izmaksām sabiedrībai novērstu un atlīdzinātu videi nodarīto kaitējumu – dalībvalstis nevar sekmīgi sasniegt, un tādēļ tas labāk sasniedzams Kopienas līmenī, ņemot vērā šīs direktīvas mērogu un tās saistību ar pārējiem Kopienas tiesību aktiem. Direktīva nenosaka neko tādu, kas nav vajadzīgs minētā mērķa sasniegšanai.

Līdz ar to atbildība par kaitējumu videi ES nav veidota kā vispārināts un plašs tiesiskais regulējums, kas būtu attiecināms uz visiem dabas resursiem un dabas objektiem. Direktīva orientējas uz tiem dabas resursiem un piesārņojošām darbībām, kas regulēti citos Kopienas tiesību aktos. Direktīva kaitējuma videi jēdzienu ierobežo ar trīs faktoriem: 1) tā attiecas uz noteiktiem dabas resursiem; 2) tā attiecas uz noteiktām darbībām un 3) tā attiecas uz būtiskām negatīvām izmaiņām vidē.

1. Kaitējums videi ir novērtējamas nelabvēlīgas dabas resursu izmaiņas vai izmērāma ar dabas resursu saistīto funkciju pasliktināšanās, kas var rasties tieši vai netieši. Ar dabas resursu saistītā funkcija ir labums, ko sabiedrība vai vide gūst no attiecīgā dabas resursa.

Vides aizsardzības likumā noteiktā kaitējuma videi atlīdzināšanas kārtība ir piemērojama vienīgi tad, ja ir nodarīts kaitējums augsnei, zemes dzīlēm, ūdenim, īpaši aizsargājamām sugām vai biotopiem. Lai gan kopumā tas aptver svarīgākos dabas resursus, ārpus tiesiskā regulējuma paliek sugas un biotopi, kuri nav īpaši aizsargājami, kā arī atsevišķi dabas objekti, kas nav identificējami kā augsne un zemes dzīles, piemēram, autores ieskatā, piekrastes kāpas.

ES līmenī noteiktu dabas resursu neiekļaušana kaitējuma videi jēdzienā saskan ar subsidiaritātes principu, un tas paver iespēju dalībvalstu regulējumam. Savukārt atsevišķu jautājumu neizlemšana nacionālā līmenī var radīt grūtības – vai tiem dabas resursiem, kuriem nodarītais kaitējums netiek atlīdzināts atbilstoši Vides aizsardzības likumam, kaitējums netiek atlīdzināts vispār vai tā atlīdzināšanai ir piemērojama cita procedūra? Īpašu atbildības režīmu paredz Meža likums (attiecībā uz mežu), Medību likums (attiecībā uz medījamiem savvaļas dzīvniekiem) un

Zvejniecības likums (attiecībā uz zivīm), jo šo dabas resursu izmantošanā tradicionāli prevalē to saimnieciskā vērtība. Pārējie kaitējuma gadījumi praksē tiek regulēti ar administratīvo tiesību palīdzību, un kopumā pienākums novērst negatīvās sekas tiek attiecināts arī uz tiem dabas resursiem vai objektiem, kuri nav pakļauti kaitējuma videi atlīdzināšanas tiesiskajam regulējumam.

Ar atbildības mehānisma starpniecību nevar atlīdzināt jebkādu kaitējumu videi. Lai šis mehānisms būtu efektīvs, ir jābūt vienam vai vairākiem identificējamiem piesārņotājiem, kaitējumam jābūt konkrētam un aprēķināmam un jānosaka cēloņsakarība starp kaitējumu un identificēto piesārņotāju(-iem). Tādēļ atbildība nav piemērots instruments, lai tiktu galā ar plašu, izkliedētu piesārņojumu, jo nav iespējams sasaistīt nelabvēlīgo ietekmi uz vidi ar noteiktu individuālu darbību vai bezdarbību. Šī koncepcija izslēdz no kaitējuma videi jēdziena kaitējumu gaisam – gaisā kā dabisku gāzu maisījumā piesārņojums izklīst plašākā teritorijā, tādēļ nav iespējams noteikt izmērāmu piesārņojumu un kvalitātes pasliktināšanos kāda konkrēta piesārņotāja rīcības dēļ. Šāda kaitējuma novēršanai piemēroti citi tiesiskās ietekmēšanas līdzekļi – dabas resursu nodoklis, aizliegums ražot vai lietot noteiktus produktus, administratīvā atbildība vai kriminālatbildība.

Atbildības režīms attiecas uz dabas resursiem neatkarīgi no to esamības vai neesamības kādas personas īpašumā. Tāpat atbildības režīms par kaitējumu videi pilnībā norobežojas no personiska vai mantiska kaitējuma, tas neskar nekādas tiesības attiecībā uz šo kaitējumu veidiem.

2. Direktīva attiecas uz a) kaitējumu videi, ko izraisījusi kāda no Direktīvas III pielikumā uzskaitītajām profesionālajām piesārņojošām darbībām un uz b) kaitējumu aizsargājamajām sugām un dabiskajiem biotopiem, ko izraisījušas citas profesionālās darbības, kas nav uzskaitītas Direktīvas III pielikumā.

Jāpiekrīt E. Bransa viedoklim, ka Direktīva nesniedz atbildi uz jautājumu, kāpēc operators ir atbrīvots no atbildības, ja zemes piesārņojumu rada darbība, kura nav iekļauta sarakstā. Ir svarīgi veikt pasākumus, lai attīrītu piesārņotās teritorijas neatkarīgi no piesārņojuma cēloņiem.¹² Tas varētu būt skaidrojams ar Direktīvas konceptuālo risinājumu atbildības režīmu cieši sasaistīt ar citiem Kopienas tiesību aktiem.

Vides aizsardzības likums neparedz šādus ierobežojumus darbībām, kaitējums videi ir atlīdzināms neatkarīgi no kaitējuma izraisošās darbības veida, kas paplašina kaitējuma videi robežas. Atkarībā no veicamās darbības kaitējuma videi atlīdzināšanas pamats ir atbildība neatkarīgi no vainas (Vides aizsardzības likuma 25. p.) vai uz vainu balstīta atbildība pārējos gadījumos.

Ārpus ES un Latvijas tiesiskā regulējuma ir atstāti gadījumi, kad videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu regulē starptautiski līgumi (piemēram, 2001. gada 23. marta Starptautiskā konvencija par civilo atbildību par bunkera degvielas piesārņojuma radīto kaitējumu).¹³

3. Ne katra kvantitātes vai kvalitātes maiņa dabas resursos vai tajā labumā, ko nodrošina šie dabas resursi, ir uzskatāma par kaitējumu. „Arī piesārņojums ir ne jebkura darbība, bet tikai tāda, kas ir reāli kaitējoša cilvēkiem, dzīvjiem resursiem un ekosistēmām.”¹⁴ Tāpēc atlīdzināms ir vienīgi kaitējums, kurš rada būtiskas negatīvas sekas dabas resursiem vai cilvēku veselībai. Pozitīvi vērtējama ir būtiskuma pazīmes ieviešana kaitējuma videi definīcijā, jo kaitējuma identificēšana ar jebkurām negatīvām pārmaiņām vidē būtiski ierobežotu vai apturētu jebkādu saimniecisku darbību.

Būtiskums ir abstrakts jēdziens, kuru piepilda ar saturu katrā konkrētā gadījumā. Būtiskuma noteikšanai var izmantot vairākus kritērijus – vai negatīvās sekas ir pamanāmas; vai ir dabas resursu augšanas, reprodukcijas vai dzīvotspējas izmaiņas; vai ir izmaiņas cilvēkam sniegto pakalpojumu līmenī un kvalitātē (zvejošanas

aizliegums, pludmales slēgšana); vai ietekmētais dabas resurss ir unikāls, reti sastopams, vai tam ir īpaša ainaviska vērtība u. c.

3. Videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšana

Likumā „Par vides aizsardzību” (53. p.) bija nostiprināti principi kaitējuma atlīdzināšanai – personai, kas nodarījusi kaitējumu, ir pienākums pēc iespējas likvidēt vai arī samazināt videi nodarītā kaitējuma sekas un kompensēt izdevumus, kas nepieciešami, lai atjaunotu ietekmētās vai radītu līdzvērtīgas vides vērtības, ja videi nodarīto kaitējumu nav iespējams novērst. Šādu pašu videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas principu atspoguļo arī Direktīva, tomēr tā ievieš lielāku detalizācijas pakāpi kaitējuma atlīdzināšanas kārtībai.

Direktīvas metodes videi nodarītā kaitējuma novērtēšanai un atlīdzināšanai ir daļēji balstītas uz ASV federālajiem likumiem. Tomēr Direktīvas vadlīnijas kaitējuma novērtēšanai ir daudz mazāk detalizētas nekā ASV dabas resursu zaudējumu novērtēšanas normas, tāpēc kaitējuma novērtēšana paliek ļoti sarežģīts uzdevums.¹⁵

Direktīvas mērķis ir atjaunot bojātos dabas resursus un no tiem izrietošos pakalpojumus, nevis novērtēt šo resursu vērtību naudas izteiksmē.¹⁶ Kaitējuma videi atlīdzināšana ir tā vides stāvokļa atjaunošana, kāds bija pirms kaitējuma rašanās vai vismaz pēc iespējas tuvāk šim stāvoklim. Par kaitējumu atbildīgai personai ir pienākums veikt neatliekamus pasākumus, lai ierobežotu vai nepieļautu turpmāku kaitējumu videi, un sanācijas pasākumus, lai novērstu kaitējumu, atjaunotu vai attīrītu, atveseļotu vai aizstātu bojātos vai iznīcinātos dabas resursus un pasliktinājušās un ar dabas resursiem saistītās funkcijas. Sanācijas pasākumus iedala šādi:

- 1) *primārā sanācija* ir pasākumi, lai atjaunotu izpostītos dabas resursus vai pasliktinājušās un ar dabas resursiem saistītās funkcijas līdz stāvoklim, kāds bija pirms kaitējuma rašanās vai iespējami tuvu tam;
- 2) *papildu sanācija* ir pasākumu kopums, ko veic attiecībā uz dabas resursiem vai ar dabas resursiem saistītajām funkcijām, lai kompensētu primārajā sanācijā pilnīgi neatjaunotos izpostītos dabas resursus vai ar dabas resursiem saistītās funkcijas. Ja ar papildu sanāciju nav iespējams veikt atjaunošanu izpostītajā teritorijā, atjaunošanu var veikt arī alternatīvajā teritorijā, un vēlams, lai ģeogrāfiski tā būtu saistīta ar bojāto teritoriju;
- 3) *kompensējošā sanācija* ir pasākumi, lai kompensētu dabas resursu vai ar dabas resursiem saistīto funkciju iekšējos zudumus, kas veidojušies no kaitējuma rašanās līdz brīdim, kad primārā sanācija ir pilnībā iedarbojusies. Šo kompensāciju veido papildu uzlabojumi īpaši aizsargājamiem biotopiem un sugām vai ūdeņiem izpostītajā teritorijā vai alternatīvajā teritorijā, un to nevar aizstāt ar finansiālu kompensāciju. Iekšējie zudumi rodas, ja izpostītie dabas resursi vai ar dabas resursiem saistītās funkcijas nespēj pildīt savu ekoloģisko lomu vai nodrošināt funkcijas citiem dabas resursiem vai sabiedrībai, kamēr primārā vai papildu sanācija nav iedarbojusies. Piemēram, izpostīta īpaši aizsargājama meža biotopa atjaunošana var notikt, iestādot jaunus kokus, tai pašā laikā tie nenodrošinās tādu pašu skābekļa daudzumu, zemsedzi, koksnes sastāvu kā veci koki.

Ieviešot Latvijā ES tiesisko regulējumu par kaitējuma videi atlīdzināšanas metodēm, tas īpatnējā kārtā tika apvienots ar to kaitējuma videi atlīdzināšanas metodi, kura vēsturiski Latvijas vides tiesībās ir palikusi no padomju tiesībām un bāzējas uz ES tiesībām pretēju koncepciju – zaudētā vai bojātā dabas resursa vērtības novērtēšanu naudas izteiksmē.

Dabas resursiem ir ekoloģiska un ekonomiska vērtība. Ekonomiskās vērtības daļējs vai pilnīgs zudums ir novērtējams atbilstoši dabas resursa tirgus vērtībai, bet dabas resursa ekoloģiskās vērtības novērtējums ir stipri sarežģītāks. Lai to izdarītu, būtu jāatbild, piemēram, uz jautājumu: „Cik maksā divsimt gadus vecs dižkoks?”

Saskaroties ar grūtībām novērtēt dabas resursu ekoloģisko vērtību, padomju tiesībās pastāvēja materiālā atbildība jeb īpašs civiltiesiskās atbildības paveids. „Tā kā dabas objektiem nav preces vērtības, tika izstrādātas un juridiski apstiprinātas īpašas takses zaudējumu aprēķināšanai naudas izteiksmē. Apstiprināto īpašo takšu dēļ atšķirībā no citiem civiltiesiskās atbildības gadījumiem to bija pieņemts dēvēt par materiālo atbildību.”¹⁷ Takse ir normatīvā aktā noteikta naudas summa vai formula šādas naudas summas aprēķināšanai, kura vainojamai personai ir jāmaksā, ja iestājas kaitējums kādam dabas resursam vai dabas objektam. „Taksei ir gan kompensācijas funkcija, gan sodīšanas funkcija, tāpēc daļa no tās atspoguļo izmaksas, kas nepieciešamas dabas objekta aizsardzībai un atjaunošanai, bet otra daļa ietver summu, kas pārsniedz izdevumus un tiek piedzīta kā sods par ekoloģiskā kaitējuma izdarīšanu.”¹⁸ Takses apmērs parasti ir empīriski noteikts, un tā pamatā nav zinātniski pētījumi vai aprēķini.¹⁹

Likums „Par vides aizsardzību” laika posmā no 06.08.1991. līdz 20.06.2000. paredzēja, ka zaudējumus dabai, cilvēku veselībai un dzīvībai, personas interesēm un īpašumam aprēķina pēc noteiktām nodarītā zaudējuma aprēķināšanas taksēm un metodikām. Ja takse vai metodika nav apstiprināta, zaudējumus aprēķina atbilstoši faktiskajiem izdevumiem normatīvajos aktos noteiktā kārtībā (tai skaitā būtu ietilpināms arī Civillikums). Lai gan no 2000. gada likumā „Par vides aizsardzību” vairs nav atsaucies uz taksēm, tomēr saskaņā ar citos likumos iekļautiem deleģējumiem Ministru kabinets tādas noteica vairākiem dabas resursiem.

Vides aizsardzības likums un tam pakārtotie normatīvie akti nelieto terminu „takse”, tomēr pēc būtības iepriekš noteikta fiksēta naudas summa par kāda dabas resursa bojājumu vai iznīcināšanu ir uzskatāma par taksi, un attiecīgi var tikt lietots arī šāds termins. Šobrīd takse ir definēta kā secīgi pēdējā sanācijas metode (zaudējumu atlīdzināšana), kuru lieto gadījumos, ja nav iespējams īstenot citas metodes. Takse ir noteikta par īpaši aizsargājamas sugas vai biotopa iznīcināšanu vai bojāšanu, par ūdeni, augsni, grunti un ūdensobjektu gultnē nonākušajām un nesavāktajām piesārņojošām vielām.

Takse kā sanācijas metode principā izslēdz iespēju un nepieciešamību izmantot papildu un kompensējošos sanācijas pasākumus. Ja kaitējumu neizdodas novērst, palikušo kaitējumu kompensē ar naudu, nevis citiem sanācijas pasākumiem. Direktīva kopumā neaizliedz arī dabas resursu novērtēšanu naudas izteiksmē, tomēr šāda novērtēšana tiek izmantota alternatīvu pasākumu finansēšanas apjoma noteikšanai.

2007.–2011. gada laikā valsts uzturētā datubāzē reģistrēti 10 gadījumi, kad noteikti kaitējuma videi atlīdzināšanas pasākumi.²⁰ No tiem zaudējumu atlīdzināšana naudā kā vienīgā sanācijas metode izmantota 4 reizes, kā viena no sanācijas metodēm – 4 reizes, bet 2 gadījumos kaitējuma videi atlīdzināšanai lietota tikai primārā sanācijas metode. No tā izriet, ka tiesību normu piemērošanas līmenī takse tiek akceptētas un izmantotas sava vienkāršuma un ērtības dēļ.

4. Kaitējuma videi novēršanas procesuālā kārtība

Atbildība par kaitējumu videi var tikt uzskatīta par jauktu publisku un privātu tiesību instrumentu. No civiltiesiskās atbildības parādās atsaucis uz vainojamību, regresa prasības tiesībām vai tiesībām uz atlīdzību un „klasisks” atbrīvojums no atbildības – nepārvarama vara.

Savukārt no publiskajām tiesībām galvenokārt pārņemts procesuālais mehānisms atlīdzinājuma pieprasīšanai un būtiska valsts iestāžu loma kaitējuma novērtēšanā. Vienīgi kompetentajai valsts iestādei ir tiesības pieprasīt kaitējuma videi novēršanu no privātpersonām, savstarpēji privātpersonu strīdi par kaitējumu videi netiek pieļauti. Sabiedrības tiesības ir aprobežotas ar „sūdzēšanās” tiesībām valsts vides aizsardzības iestādē, t. i., tiesības informēt par kaitējumu videi, pieprasīt valsts iestādes rīcību un neapmierinošas valsts iestādes rīcības gadījumā to apstrīdēt un pārsūdzēt administratīvā procesa kārtībā.

C. van Dam norāda, ka faktiski kompensācijas koncepcija par videi kaitīgu darbību ir pārvietota no deliktu tiesībām uz administratīvām tiesībām, kaut gan tā maskējās ar deliktu tiesību terminoloģiju.²¹ Arī par Apvienotās Karalistes tiesisko regulējumu izteikts līdzīgs viedoklis – „lai gan direktīva par atbildību vides jomā norāda, ka ir nodibinājusi civiltiesisko atbildību, Apvienotā Karalistē visi tiesību aizsardzības līdzekļi privātpersonām izskatās kā publiskajās tiesībās, prasot darbību no valsts iestādes”.²² Direktīvas trūkums ir tās neskaidrā nostāja pret to, vai kaitējuma videi atlīdzināšana ir civiltiesiska atbildība vai administratīvo tiesību instruments.

Latvijā kaitējuma videi atlīdzināšanas duālā rakstura atspoguļošana nav vērtējama kā izdevusies.

Ja personu, kura izraisījusi kaitējumu videi, konstatē pirms neatliekamo un sanācijas pasākumu veikšanas, pienākums veikt minētos pasākumus nosakāms un nepieciešamības gadījumā piespiedu kārtā izpildāms administratīvā procesa kārtībā. Arī gadījumā, ja valsts iestādes personas vietā veikusi neatliekamos pasākumus, pasākumu izdevumi ir piedzenami ar administratīvā procesa instrumentu palīdzību. Savukārt, ja personu, kura izraisījusi kaitējumu videi, konstatē pēc neatliekamo un sanācijas pasākumu veikšanas, Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā no personas piedzen naudas summu neatliekamo un sanācijas pasākumu izmaksu segšanai.

Tādējādi pirmajā gadījumā videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanai ir administratīvs raksturs (zaudējumi kā maksājums valsts budžetā), savukārt otrajā gadījumā – civiltiesiska atbildība, kur zaudējumi piedzenami regresa kārtībā. Kā trūkums minams arī viena veida jautājumu izskatīšana administratīvajā tiesā un vispārējās jurisdikcijas tiesā, kas nevar atstāt pozitīvu iespaidu uz vienotas izpratnes veidošanu, ņemot vērā arī atšķirīgos procesa principus.

Kopsavilkums

1. Atzīstot, ka civiltiesiska atbildība savā „klasiskā” izpausmē nav piemērota videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanai, ES 21.04.2004. pieņēma direktīvu 2004/35/EK par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu. Latvija līdz 2007. gada 30. aprīlim ir pārņēmusi nacionālajos normatīvajos aktos Direktīvas prasības, kas kaitējuma videi novēršanas un atlīdzināšanas tiesiskajā regulējumā ienes atsevišķas būtiskas pārmaiņas.
2. ES tiesību ietekmē par kaitējumu videi tiek uzskatītas vienīgi būtiskas nelabvēlīgas sekas vidē. Kaitējuma videi tiesiskais regulējums attiecas uz noteiktiem dabas resursiem (gaisu, ūdeni, zemi, īpaši aizsargājamām teritorijām, biotopiem un sugām), bet netiek piemērots gadījumos, kad konstatējams plašs, izkliedēts piesārņojums. Atšķirībā no Direktīvas Latvija pamatoti ir noteikusi, ka kaitējumu videi var izraisīt jebkura darbība, nevis tikai noteiktas profesionālas piesārņojošas darbības.
3. ES tiesību normu ietekmē ir ieviestas jaunas videi nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas metodes (primārās, papildu un kompensējošās sanācijas pasākumi), kuras nebalstās

uz grūto uzdevumu novērtēt kaitējumu naudas izteiksmē, bet paredz atjaunot bojātos dabas resursus vai radīt tiem līdzvērtīgas vai alternatīvas dabas vērtības.

4. Padomju tiesību ietekmē tomēr Latvijā vēl saglabātas un tiek piemērotas takses, kas ir noteikta un normatīvā kārtā apstiprināta dabas resursa vērtība naudas izteiksmē. Šāda kaitējuma novēršanas metode Latvijā ir ieviesta papildus Direktīvā noteiktajām metodēm un ir ļoti ērti lietojama no kaitējuma noteikšanas praktiskā viedokļa. Takse negatīvais aspekts izpaužas tādējādi, ka tā izslēdz iespēju un nepieciešamību izmantot papildu un kompensējošās sanācijas pasākumus.
5. Atbildība par kaitējumu videi var tikt uzskatīta par jauktu publisku un privātu tiesību instrumentu, jo ietver gan civiltiesiskās atbildības, gan administratīvo tiesību elementus. Latvijā kaitējuma videi atlīdzināšanas duālā rakstura atspoguļošana nav vērtējama kā izdevusies, jo kaitējuma videi atlīdzināšana notiek gan civilprocesā, gan administratīvā procesā, un tas traucē vienotai tiesu praksei attīstībai, jo saturiski vienādi gadījumi var tikt pakļauti dažādiem procesa un pierādīšanas principiem.

Izmantoto avotu saraksts

1. *Baker Röben, Betsy*. Environmental liability at the national level. In: *Morrison, F. L. and Wolfrum, R.* (ed.) International, Regional and National Environmental Law, 2000, p. 761–779.
2. *Basse, Ellen Margrethe*. Environmental law. Denmark. 2. edition. DJØF Publishing – Copenhagen, 2004.
3. *Brans, Edward H. P.* Liability for Damage to Public Natural Resources: Standing, Damage and Damage Assessment. Kluwer Law International, 2001.
4. *Brans, Edward H. P.* Estimating damages under the 2004 EC Directive on environmental liability. In: *Maes, F.* (ed.) Marine resource damage assessment. Dordrecht, Springer, 2005, p. 3–25.
5. *Kiss, A., Shelton, D.* Manual of European environmental law. Cambridge University Press, 1994.
6. *Krastiņš, U.* Dabai nodarītais jāatlīdzina. Rīga: Avots, 1988.
7. *Stookes, P.* A practical approach to Environmental law. Oxford University Press, 2005.
8. *Van Dam, Cees*. European Tort law. Oxford University Press, 2006.
9. *Петров, В.* Экология и право. Москва: Юридическая литература, 1981.
10. ES 2004. gada 21. aprīļa direktīva 2004/35/EK par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.
11. Vides aizsardzības likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=147917&from=off>.
12. Ministru kabineta 24.04.2007. noteikumi Nr. 281 „Noteikumi par preventīvajiem un sanācijas pasākumiem un kārtību, kādā novērtējams kaitējums videi un aprēķināmas preventīvo, neatliekamo un sanācijas pasākumu izmaksas”. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=157197&from=off>.
13. Likums „Par vides aizsardzību”. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68676>.

Atsauces

- ¹ OJL 143, 30.04.2004. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.
- ² *Van Dam, C.* European Tort law. Oxford: University Press, 2006, p. 400, arī *Scannell, Yvonne*. Environmental & Planning law in Ireland. The Round Hall Press, 1995, p. 42–54.
- ³ Angļu. val. *strict liability*. Šajā rakstā tāpat kā Vides aizsardzības likumā tomēr lietots termins „atbildība neatkarīgi no vainas”, lai gan atbilstoši K. Torgāna pētījumiem vaina nav atsevišķs civiltiesiskās atbildības priekšnosacījums (piemēram, *Torgāns, K.* Vainas un attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. No: *Torgāns, K.* Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti, 1999.–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009) un attiecīgi termina „atbildība neatkarīgi no vainas” lietošana nebūtu ieteicama.
- ⁴ *Baker Röben, B.* Environmental liability at the national level. In: *Morrison, F. L. and Wolfrum, R.* (ed.) International, Regional and National Environmental Law, 2000, p. 762–763.
- ⁵ *Van Dam, C.* European Tort law. Oxford: University Press, 2006, p. 396.
- ⁶ *Baker Röben, B.* Environmental liability at the national level. In: *Morrison, F. L. and Wolfrum, R.* (ed.) International, Regional and National Environmental Law, 2000, p. 778.
- ⁷ *Basse, E. M.* Environmental law. Denmark. 2. edition. DJØF Publishing – Copenhagen, 2004, p. 275–276.

- ⁸ Van Dam, C. European Tort law. Oxford University Press, 2006, p. 400.
- ⁹ Brans, Edward H. P. Liability for Damage to Public Natural Resources: Standing, Damage and Damage Assessment. Kluwer Law International, 2001, p. 15.
- ¹⁰ Turpat, p. 16.
- ¹¹ Valsts vides dienestam nav precīzas uzskaites par kaitējuma videi gadījumiem laika posmā no 1991. līdz 2006. gadam, minēti vismaz 8 gadījumi.
- ¹² Brans, Edward H. P. Estimating damages under the 2004 EC Directive on environmental liability. In: Maes, F. (ed.) Marine resource damage assesment. Dordrecht, Springer, 2005, p. 9.
- ¹³ Latvija šo konvenciju apstiprinājusi un pieņēmusi ar 03.03.2005. likumu „Par Starptautisko konvenciju par civilo atbildību par bunkera degvielas piesārņojuma radīto kaitējumu”. Pieejams: <http://www.likumumi.lv/doc.php?id=104230>.
- ¹⁴ Kiss, A., Shelton, D. Manual of European environmental law. Cambridge University Press, 1994, p. 5.
- ¹⁵ Brans, Edward H. P. Estimating damages under the 2004 EC Directive on environmental liability. In: Maes, F. (ed.) Marine resource damage assesment. Dordrecht, Springer, 2005, p. 4, 20.
- ¹⁶ Turpat, p. 20.
- ¹⁷ Krastiņš, U. Dabai nodarītāis jāatlīdzina. Rīga: Avots, 1988, 12. lpp.
- ¹⁸ Петров, В. Экология и право. Москва: Юридическая литература, 1981, с. 154.
- ¹⁹ Piemēram, MK 24.04.2007. noteikumu Nr. 281 „Noteikumi par preventīvajiem un sanācijas pasākumiem un kārtību, kādā novērtējams kaitējums videi un aprēķināmas preventīvo, neatliekamo un sanācijas pasākumu izmaksas” 1. piel. paredz, ka ūdenī palikusi 1 tonna naftas produktu maksā 80 000 latu. Šis takse apmērs saskan ar dabas resursu nodokli, kuru persona maksā par piesārņojuma emisiju vidē bez atļaujas. Cita pamatojuma šai taksei nav, tā tikpat labi varētu būt arī 70 000 vai 90 000 latu.
- ²⁰ Datubāze par gadījumiem, kad radies kaitējums videi. Pieejams: <http://www.meteo.lv/public/30876.html> [sk. 01.06.2011.].
- ²¹ Van Dam, C. European Tort law. Oxford University Press, 2006, p. 405.
- ²² Stookes, P. A practical approach to Environmental law. Oxford University Press, 2005, p. 476.

Summary

This article analyses the notion of environmental damage, the methods and procedure to restore the damaged environment, after Latvia has transposed EU directive 2004/35/EC on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. Under influence of the directive, environmental damage is only serious negative changes of the natural resources. The directive and the national legal acts talks about new principles of the restoration of damaged environment – the primary target is to restore the environment at the same level that was before the damage occurred, or if it is not possible – to create equivalent or alternative natural values. In some aspects Latvia has enlarged the borders of the directive, for example, environmental damage can occur by any activity, not only by some professional activities. Under the historical influence of soviet rights Latvia has saved the method where the environmental damage is a concrete sum of money (price) determined in law, that the liable person has the duty to pay. There is no possibility to diminish or raise the determined price depending on the local obstacles.

